

TÓTFALUSI NAGY TEKINTÉLYŰ ELLENFELE, SZATHMÁRI PAP JÁNOS

A kolozsvári házsongárdi temetőben egymástól jóformán csak néhány ölnyi távolságra fekszik két kiváló kortárs, de egyúttal elkeseredett ellenség: az 1702-ben előrement üldözött Tótfalusi Kis Miklós s az öt esztendő múltával őt követő üldözö Szathmári Pap János. Jóllehet talán-talán nem is megfelelő szavakkal illetem egymáshoz való érzelmi viszonyukat, mint-hogy a külsőországokbeli sok dicsőséget megért Tótfalusi a kelleténél is érzékenyebb vala a hazai kicsinyes viszonyoktól irányított elavult szokásokkal szemben, amelyen átgázolnia neki: az új utat törő lángésznek volt ereje, a jeles tehetségű, de mások tanításain haladó kortársnak azonban nem volt bátorsága. Jórészben ebből fakadhatott csaknem minden ellentétük anélkül, hogy bármelyikük kiválóságát is kétségbe vonnók.

Az ide pihenőre helyezett Szathmári Pap Jánosról magáról, valamint elődeiről meg utódairól is meglehetősen jól vagyunk tájékozódva, hiszen családjának utolsó férfinaraja: I. Károly román király udvari festője késő vénségében alig húsz évvel ezelőtt hunyt el, ennek fia is nemrégén követhette kiváló apját, mígnem a leányági leszármazottak (az etédi Herczegek, a sárospataki Patakiak, a nagybacsoni Inczék s talán még az incseli Szőcsök is) még a mai napig is élnek.

Főképpen a kolozsvári, de az egész erdélyi református egyház, valamint Kolozsvár város világi múltjában valóban nem jelentéktelen szerepet betöltött Szathmári Pap család eredetéről a Bécsi Magyar Kurir mellékletét képezett Honnyi levelek 1813. évfolyamában, továbbá annak adatait kiegészítő és részben helyesbítő életrajzban, amelyet Salamon József professzor az Erdélyi Prédikatori Tár 1835. évi V. kötetében — bizonyosan eredeti okiratok alapján — közöl, lényeges felvilágosítást ad tudtunkra. Salamon szavai szerint: „ezen nemes familia először Sipos, azután Péterfalvi, később Nagy, végre Szathmári Pap nevezetek alatt, Szathmáron, Hiripen, Majtison, Kis Naményban, Peleskén és Daróczon szép nemesi jószágokat birt; de az 1670-ben Rákóczi Ferencz alatt támadott szerencsétlen zendülésben, Carolus Comes a Strafoldo Szathmári Comendáns által hibáján kívül megfosztatott. A' Comendáns ugyan is Szathmári Pap Dánielt Ro'salyba küldi követségbe, hol akkor a' támadás' fejeit tartozkodni értette, megparancsolván, hogy Apr. 24-kére választ hozzon; de az éppen ezen napon történt Gombási harczon a' támadóktól elfogattván, a' kitűzött napra viszsza nem érkezhett, 's így a' Comendáns rebellisnek itélvén Szathmári

Pap Dánielt is, házát 's minden vagyonát elvétette. Idővel megbizonyította ugyan ártatlanságát, 's kegyelmet nyert is; de elvesztett birtokait többé vissza nem kaphatván, Berkeszi kicsin jószágotskájában vonta magát. Ezen törzsoökből nyerte Erdély néhány tudós férfiaiit." Együttal megemlíti azt is, hogy ez a Pap Dániel „N. Váradí Kapitány és kir. fő harmintzados volt”.¹ Salamon szavait szükségesnek tartottam a maga egészében megismételnem, minthogy mára már csak a főbb pontokat tudom okmányokkal igazolni, a részleteket megvilágító adatok azonban azóta már vagy elvesztek, vagy pedig még mindig lappanganak valahol. Az elmondottakat tehát kétségtelen igazságnak lehetséges elfogadnunk, csupán két megjegyzése szorul helyesbítésre, mind a kettő azonban csak tollhiba lehet. Az első kifogásunk, hogy az I. Rákóczi Ferenc-féle „zendülés”, amelyből a megjelölt időre ő ugyan már kivonta magát, a megsanyargatott felső-magyarországi elégedetlenek mozgalmával s további szálaival a Wesselényi-féle összeesküvéssel volt azonos; a Salamontól megnevezett császári tábornok helyes neve Strassaldo. Azután tévedést látok abban az állításban, hogy Pap Dániel nagyváradi kapitány lett volna, ugyanis az egykori kortárs: Szalárdi János Krónikájában erről egyetlen szóval sem emlékezik meg, sőt Balás Margit sem tud róla a váradi kapitányság történetéről írott értekezésében, ellenben inkább állíthatnók, hogy a szatmári vár polgári őrségének vala alkaptánya.

Ezek után a magam által gyűjtött bizonyítékokról számolván be, elsőként ismert ősnak mutathatom be azt a Péterfalvi Sipos István semlyéni református papot, aki a külsőországokbeli akadémiákról hazatért Putnoki János emlékkönyvébe 1618. június 29-én emléksorokat írt.² Tehát azonos személy azzal a Péterfalvi István gebei pappal, aki 1617-ben nyugtatványozza az átvett dézmát. A továbbiakban teljes nevén, mint Péterfalvi Sipos Istvánt látjuk az ugyancsak Szatmár megyei Batizon az 1620. esztendőben, majd 1626—27-ben Kérsemjénben a megrövidített Péterfalvi István alakban is.³ Már ebből is bebizonyosodott Salamon állításának igazságáról, hogy a megnevezett férfiú a Péterfalván otthonos Sipos családból származott. Másik forrásunk idősebb Szathmári Baka Péter fehérgyarmati pap naptári feljegyzése; e szerint egyik fiának 1628. november 16-án tartott keresztelőjével egyidejű partialis synoduson megjelent papok között részt vett „Rdus Donus Steph: Peterfalvi pastor ecclae Kér szemlāe”.⁴ Az ő személyét kell látnom abban a Péterfalvy István ecsedi prédikátorban is, aki — Lampe—Ember szerint — az 1646. június 10-én Szathmárnémetiben tartott nemzeti zsinaton is részt vett.⁵ Végezetül ugyancsak vele azonosítandó Péterfalvi S. István, a dobi egyházközség prédikátora, akinek 1652. március 26-án keltezett végrendelete a kolozsvári református kollégium levéltárában őrzött Szathmári Pap-családi iratok közül került elő. Ebben

¹ S. J.: Szathmári Pap Mihály' rövid életrajza. (Erdélyi Prédikátori Tár. V. füzet 1835. IV. lap.)

² Sárospataki Füzetek. 1864.: 670. és Adattár I. 154.

³ Zoványi Jenő: Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. (Magy. Prot. Egyháztört. Adattár XIII, 5—111.)

⁴ Szerző: XVI—XVII. századbeli papok, mesterek és diákok a szatmári ref. egyházmegyéből. (Egyháztörténet. 1943: 21—22.)

⁵ Lampe, Fr. A.: Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania. Utrecht, 1728. 614. és Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete. Buda, 1809. I. 57.

azután megemlékezik két jó fiáról; közülük a nagyobbiknak juttatta a többek között a szatmári hegyen levő szőlejét, mígnem István nevű kisebbik fiának a szatmári házát hagyományozta. Közelebbi meghatározás nélkül említi kis unokáját is, aki bizonyosan a nagyobbik fiú gyermeke lehetett. Ezenkívül meghagyta, hogy feleségének semmit ne adjanak, mert ő amit ide hozott, azt mind el is vitte magával.⁶ Valószínű, hogy ez nem a fiúk anyja, hanem második felesége volt.

Egy másik okirat már a nagyobbik fiára vonatkozik, arról számolván be, hogy Daróczi Zsigmond 1663. február 22-én Szatmár városában „nemzetes és vitézlő Péterfalvi Papp Dániel Urunknak és felesége Deczey Anna Aszonnak” 500 m. forintért két jobbágyot zálogosít el.⁷ Ez a Dániel volt tehát a végrendelező István pap nagyobbik fia. Azonos vele az a Papp Dániel szatmár-várbeli tisztartó, akinek és társainak Rákóczi György fejedelem az 1648. évben kiadott parancslevelében tudtul adja, hogy a Szatmáron lakó nemesek tartoznak a polgári terheket viselni. Ugyancsak ő volt az a Papp Dániel, a szatmári várhoz tartozó jószágok főudvarbírája, aki a várba szállott nemesek vitézeinek fele hópénzeképpen 1659-ben 100 forintot átvett. Nemkülönbén róla szólhatott a szatmári reformátusoknak az 1662. évi országgyűlés elé terjesztett panasza, elmondván, hogy „Daniel Pap Provisor Szatmariensis, Proventum Sabbathalem ex Molendino super Fluvio Szamos extracto, ad Arcem Szatmar spectante, scholae ejusdem loci Alumnis a magistratu collatum ademit”. Úgy látszik, hogy Pap Dániel felsőbb parancsra cselekedett, minthogy kérelmüket az egyház az 1669. esztendei pozsonyi országgyűlés előtt is megismételve, természetesen, semmi eredményt nem ért el. Nem lehetetlen, hogy ugyanezzel az ügygel van összefüggésben két városi tanácsosnak Bécsbe történt küldetése is, „hogy mentegessék a Várost azon hatalmaskodás eránt, mellyel vádoltattak: hogy Papp Dániel Harmintzados házán el követtek volna”. Úgy látszik, hogy túlbuzgó eszköze volt a felettes hatóságnak. Hivatalváltása különben az 1665. évben történhetett, mert Sarkadi Nagy Mihály harmincadosként ekkor nevezi meg Péterfalvi Pap másképp Sipos Dániel-t. E tiszttségében — úgy hiszem — 1676 tájáig működött, mert ebben az esztendőben már Tyukodi János harmincados nevével találkozunk. A továbbiakra aztán Teleki Mihály kővári főkapitánynak 1677 augusztusában Baló László fejedelmi hopmesterhez intézett levelében találkozunk, amelyben nevét nem valami hízelgő jelzővel feldíszítve emlegeti, beszámolva arról, hogy „már azon a parázna Pap Dánielen ki tekertetem nagy nehezen az négyezer forintot és az (fejedelem) ő nagysága parancsolatja szerint az új fogadott hadaknak megfizettetek” belőle.⁸ Felesége nevét használva fel további kiindulópontul, hihető, hogy az 1663-ban elhunyt Tarhos másképp Deczei Mihálynak, az 1661. évbéli városbírónak lehetett a leánya.

A Szathmári Pap család levelei közül hasonlóképpen került elő két irat is, amely Pap Dánielt 1664. október 3-án és 1668. május 28-án szatmári

⁶ Eredeti okirat a Szathmári Pap-iratok között. (A kolozsvári ref. koll. levéltárában használtam.)

⁷ I. h.

⁸ Szirmay. 163, 164, 167. és Sarkady Nagy Mihály—Bartók Gábor: Szathmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei. Szatmár, 1860. 169, 303, 315. — valamint Historia Diplomatica de Statu Religionis Evangelicae in Hungaria. Appendix. H. n. (Bécs?), 1710. 122. — Gergely Sámuel: Teleki Mihály levelezései. VII, Bp. 1916. 454.

harmincadosként nevezi meg.⁹ Ebben az időtájtban Mezőlaki P. János franekerai akadémiai hallgató 1666-ban kinyomtatott vitatkozását a többek között ugyanennek a Pap Dániel szatmári harmincadosnak, mint külső országokbeli tanulásaiban bizonyosan támogató jóltevőjének ajánlotta.¹⁰

E család rendi állapotára nézve már Szathmári Pap János sírkövének felirata is bizonyos világot vet, mondván őt „nobilissimus ac clarissimus dominus”-nak, de ugyanerre céloz a „splendor natalium” kifejezés is. Ezekhez az utalásokhoz sorolhatjuk azután a dr. Lengyel Dániel családi iratai között megmaradt okmánymásolatot. E szerint ugyanis Nagy vagy Pap Dániel Lipót császárhoz folyamodást nyújtott be, amelyben megemlíti, hogy ősei nemesi szabadságban éltek, de a török dúlások alkalmával nemeslevelök elveszett, ezért kéri, hogy részére Deczey Anna nevű feleségével, valamint János, Anna és Erzsébet nevű gyermekeivel együtt új nemeslevelet és címert adományozzon. Kérése meghallgatásra találván, az új nemeslevelet 1665. szeptember 4-én állította ki az udvari kancellária. Kihirdetése Szatmár megyének 1666. május 19-én Jánk városában tartott gyűlésén ment végbe. Ugyanerre az okmányra van reáírva, hogy Apafi Mihály fejedelem neki 1672. december 31-én Berkeszen két részbirtokot adományozott.¹¹ A már egyszer csaknem minden ingatlan vagyonától megfosztott Pap Dánielnek még további nyomorúságát is találjuk, ugyanis Teleki Mihály 1678. szeptember 13-án Apafi fejedelemhez intézett levelében a többek között azt írja, hogy a német Berkeszen Pap Dániel házáat felégette.¹² Ennek ellenére azt hiszem, hogy további létalapját mégsem csak a berkeszi jószág képezte. Ez sejthető dédunokájának: Szathmári Pap Mihálynak, a kolozsvári református kollégium kiváló professzorának 1804. március 4-én kelt végrendeletének egyik pontjából; e szerint „a viz ivó (ezüst) Csésze fiámé legyen, minthogy ez a nagy apám apjái és a Szathmári familia egy nevezetes törzsökéjé volt, melyből meglátszik azis, hogy a mi eleink magokat eleintén nem de Szathmár, hanem de Péterfalva iratták, az előtt most is valami keresetünk volna”.¹³ E poharan tehát szövegvesetnek kellett bizonyítania az eredeti tulajdonos nevét, amely — a kor szokása szerint — bizonyosan mondatszalgképpen ölelte körül a családi címert. Minthogy azonban magával a nemeslevéllel nem rendelkezünk, sőt a sírkövön is kiábrázolt címer erősen rongált, a leírást a kolozsvári Farkas utcai templom egyik hátságpadjára felszegezett, barna selyemre olajjal festett temetési címerről idézem, ez ugyanis ép állapotban őrizte meg a házsongárdi temetőben nyugovó férfiú emlékezetét. E szerint kék színű ovális mondatszalgon sárga betűkkel történt a felirat megörökítése:

INSIGNIA GENEROSI ET ADMODVM RNDI AC CLARISS D. JOHANNIS PAP SZATHMÁRI ECCIAE R. CLAVDIOP. PASTORIS DISERTIS NEC NON EIVSDEM ECCLAE CVRATORIS DEXTERIMI OBIIT DIE 30 NBRIS AO J707. AET. SVAE A. 49.

⁹ Szathmári Pap-iratok. (I. h.)

¹⁰ RMK III, 1718.

¹¹ A Szathmári Pap családra vonatkozó adatok. Összeírta Dr. Lengyel Dániel (przemysli), Szathmári Pap Krisztina Dr. Incze Mihályné unokája. 1/a—b, iv. (Gyűjteményben levő kézirat.)

¹² Teleki Mihály levelezése. (Szerk. Gergely Sámuel) VIII, 257.

¹³ Lengyel Dániel id. összeírása, 5/d. íven és Török István: A kolozsvári ev. ref. collegium története. II, 84.

A köriraton belül csücskös talpú pajzsban zöld téren ágaskodó, jobb-
jában egyenes kardot tartó oroszlán; szembe néző koronás nyílt sisakjának
dísze a pajzsbeli oroszlán növekedőleg. Takarók: kék—arany és vörös
— arany(?).¹⁴

A címer tartalma hihetőleg az elveszett eredeti nemeslevél címerképé-
nek megújítása, ez pedig határozottan a hadi érdemekért történt jutalma-
zást bizonyítja.

A Szathmári Pap névalakulásban jellegzetes példáját találjuk annak
az egykori szokásnak, hogy az állandó lakóhelyet cserélő leszármazottak
részben filiációs, részben pedig származási helyük megjelölése alapján
miképpen változtatták nevüket. Elődeik ugyanis az ősi fészekben, vagyis
Péterfalván csakis Sipos néven nevezettek, közülük azonban egyik főisko-
lába is kerülvén s azt végigjárván, pappá lett. Már Szatmár, avagy Debrecen
kollégiumában ragadt reá a szülőfalujának nevéből képzett Péterfalvi
eredetnév, mígnem a régi családnevet csak mellékesen, rendesen csak
rövidítve, „S.” alakban használta. E pappá lett családtag fia azután az
eredeti családnév helyére már az apja foglalkozásnevét iktatva, lett Péter-
falvai Pap vagy egyszerűen Pap Dániel-lé, ami azután „papfia Dániel”-t
jelent (latinul Daniel Pastoris). E Péterfalvi Pap Dánielt minthogy foglal-
kozása Szatmárhoz kötötte, ott született fia az eddig használt Péterfalvi
származásnevet — természetesen — Szathmári-ra cserélte át. A XVIII.
század elején már állandósulni kezdett névhasználat e család további utó-
dainál véglegesen a Szathmári Pap alakban maradt meg. Ugyanilyen folya-
matot különben az ősi fészkekből kirajzolt más családoknál is megállapít-
hatunk.

A további kétségtelen leszármazást a nemeslevél alapján kibogozható
folyamaton kívül leghatározottabban az a körülmény bizonyítja, hogy a
hollandiai Leyda egyetemén 1681-ben tanuló „Johannes Pap Szathmári
Ungarus” március 5-én tartott nyilvános vitatkozásának nyomtatásban is
megjelent első részét apjának, Szathmári Pap Dánielnek ajánlotta.¹⁵

És most itt álljunk meg egy pillanatra, megállapítandó, hogy
Szathmári Pap János nemcsak nevét s nemességét, de a korábban felsorolt
adatok alapján következtethető jellemét és magatartását is apjától örököl-
hette, ami ugyan észbeli tehetségét és munkálkodását nem rontja le, de
jellemére borít kitisztázhatatlan árnyékot.

A most bemutatandó férfi életrajzi adatait nyomozva, megállapítható,
hogy sírkövének felirata szerint 1707. november 30-án bekövetkezett elmú-
lásakor 48 esztendőt, 11 hónapot és 3 vagy 4 napot töltött be e földi életben.
Tehát 1658. december 27-én vagy 28-án láthatta meg a napvilágot; én
inkább 27-e mellett döntök, minthogy ez volt János napja, s így valószínű
is, hogy keresztnevétől is ezert nyerte ezt a nevet. A tudós Benkő József
szerint Szatmár városában született,¹⁶ amely állítás mindenképpen meg-
felel a valóságnak. Iskoláztatását hasonlóképpen ugyanitt kezdték el vele,
hazai tanulását azonban már Kolozsvárt fejezte be, ezt pedig abból a körül-
ményből következtetem, hogy 1681-ben Leydában tartott első nyilvános

¹⁴ A kolozsvári Farkas utcai templomban és Sándor Imre: Kolozsvár czimeres
emlékei. Kolozsvár, 1920. 66.

¹⁵ RMK III, 3122.

¹⁶ Benkő József: Transylvania. Bécs, 1778. II, 296.

vitatkozásának második részét a kolozsvári református kollégium két professzorának: Tolnai F. Istvánnak és Sáros-Pataki Istvánnak ajánlotta, külsőországokbeli tanultársai közül verssel Szathmár-Némethi Sámuel köszöntötte, akinek életrajzából ismeretes, hogy csupán négy hónappal vala idősebb Szathmárinál, továbbá hogy 1675-ig ő is Szatmárott tanult. Innen ment át Kolozsvárra, ahonnan azután 1680 elején indult külsőországokbeli bujdosásra.¹⁷ Ezeket tudva, ha már most a kolozsvári kollégium tanulóinak nem valami bőbeszédű névsorát nézem át, ebben sem Szathmári, sem Szathmár-Némethi neve nem fordul elő, de ennek ellenére mégiscsak sikerült reájuk akadnom. Ugyanis Apafi Miklós és Teleki Anna házasságkötése alkalmára kinyomtatott egyleveles kártán olvasható latin nyelvű versek szerzői között 1676 szeptemberében a többi kolozsvári kollégiumi diákkal együtt ott találtam „Johannes Pap Nobilis”, valamint „Samuel Némethi Nobilis” nevét is.¹⁸ E neveket látva, megérthetjük, hogy őket miért is nem találtam meg a studiosusok névsorában! Abban ugyanis csak a tógát felöltött, alapítványt nyert (alumnus) diákok neve van feljegyezve, akik a kollégium épületében való bentlakásra s így magukviséletük és előhaladásuk nyilvántartására voltak kötelezve, mígnem a támogatásra nem szorult, jobb módú s a maguk ellátásában a városon künn lakó polgár és nemes ifjak számára ha netalán mégiscsak lett volna külön anyakönyv, az azonban már nem maradt reánk. E két ifjú tehát nemes származású künnlakó volt, iskoláikat azonban az alumnus diákokkal együttesen és egyformán végezték el.

E kollégium tanárai a maguk korának jelesen képzett, haladó szellemű nevelői voltak. Tolnai, aki öt esztendei külsőországokbeli tanulása közben Hollandia és Anglia egyetemlein a teológia, a filozófia és a medicina évfolyamait elvégezve, itthon úgy is, mint a jeles tanárok jeles tanítványa, de mint keresett orvos is nagy tekintélyt szerzett nevének s akkor, amikor a fejedelem 1667-ben az udvarhelyi prédikátorságra akarta áthelyeztetni, Kolozsvárt való maradhatása érdekében maga az ifjúas fordult közbenjárásért Teleki Mihályhoz, a fejedelemasszony unokatestvéréhez, Apafi mindenható tanácsosához.¹⁹ Patakiról pedig tudjuk, hogy mint a nagy hírű Coccejus professzor tanítványa, valamint a cartesiusi filozófia hirdetője, az orthodoxia merev korlátainak feloldását hirdette tanítványainak. Ezért azután ha nem lettek volna befolyásos pártfogói, az orthodox nézetű papok zsinata pálcát tört volna felette.²⁰ Ilyen elveket valló tanárok nevelése alatt maga Szathmári is a szabadabb szellem után vágyott.

Szathmári Pap János földijével és osztálytársával, Szathmár-Némethi Sámuellel egyidőben indult útba a külsőországokbeli akadémiákon való továbbtanulásra. Utóbbi az 1680. év elején a hollandiai Utrecht egyetemére vétette fel magát,²¹ de szeptember 25-re már átjött Leydába, Szathmári azonban egyenesen a leydai teológiai karra kérve felvételét, az ottani anyakönyvbe a 22 esztendőös „Johannes Szattmari Pap” nevét 1680. február

¹⁷ Szathmár-Némethi Sámuel egylevelesen nyomtatott temetési kártája a kolozsvári Farkas utcai templomban.

¹⁸ Szerző: Adatok a RMK I. és II. kötetéhez. Kolozsvár, 1939. 9.

¹⁹ Teleki-levéltár 838. sz. köteg.

²⁰ Ld. a Patakiról szóló cikket a kötetben.

²¹ Ld. róla szóló alábbi cikkünk 3. jegyzetét.

28-án iktatták be.²² Itteni tanulásának első jeleként jelentkezik egy nyomtatásban megjelent latin verse, amelyet 1680-ban Leydában elhunyt Kovásznai Péter akadémiai tanulónak, az azonos nevű erdélyi püspök fiának temetése alkalmára szerzett.²³ Egy esztendei itteni tanulásbeli előhaladásának bizonyosságára már 1681 március 5-én de Volder Burchernek, a cartesiusi elveket valló professzornak s a medicina és a filozófia doktorának elnöklete alatt „De Aeternitate Dei” tárgykörből két filozófiai vitatkozást is tartott.²⁴ Majd a következő hónapban Wittichius Kristófnak, a hasonlóképpen Cartesius- és Coccejus-követő professzornak, a teológia és filozófia doktorának elnöklete alatt „Causam Sp. S. Victricem demonstrans” teológiai tárgyból disputált.²⁵

Annak a szellemnek, amelyben otthoni tanárai elindították, forrását Szathmári odakünn találta meg, professzorai közül ugyanis különösen de Volder, Wittich és Schotanus neve bizonyoság tiszta cartesianismusról és filozófiai képzettségéről. Közülük főképpen Wittich mind Cocceius, mind Cartesius tanainak szóban és írásban hirdetője, egyike volt a követők közül való legerősebb egyéniségeknek. Legnevezetesebb munkája az 1671-ben megjelent „Theologia pacifica”, amelyből hitelvei legjobban megismerhetők. Szerinte a szentírás a vallás egyetlen hiteles forrása, jóllehet ez egymagában mégsem elégséges arra, hogy belőle akár a világrendszerre, akár a testi lételre vonatkozó elméleteivel megelégedhessünk. A tiszta, értelmes megismerésnek kell a szentiratokból leszűrt hittételek mérlegéül szolgálnia, az ész azonban egymagában csupán csak bírálati eszköze lehet a kijelentett vallásnak.²⁶

Pataki István megalapozása után bizonyosan Wittich szilárdította meg Szathmári tudós cocceianus és cartesianus voltát, amelyről későbbi korában mind Cserei, mind pedig Hermányi magasztalólag emlékezik meg.

Az a magas színvonalon álló szellem, amely Leydában feltalálható volt, Franekerában sem volt idegen. Ezért az ide ájtott Szathmári itt is a megkezdett irányzattól vezéreltetve, folytathatta tanulását. E nevezetes akadémia anyakönyvébe 1681. december 1-én vezették be a nevét,²⁷ tehát közel kétszázévi tanulás után vált meg Leydától. Franekerai tanulása idejéből egy üdvözlő verse ismeretes, amellyel barátját: Szathmár-Németit „Exercitii Philosophico-Metaphisici” című vitatkozásának 1682-ben Leydában való megjelenése alkalmával köszöntötte.²⁸ De ugyanebben az esztendőben ugyancsak Franekerában megjelent egy 325 lap + 10 sztlan levél terjedelmű nagy munkája is. Ugyanis sterlingai Schotanus János a filozófia doktora és professzora elnöklése alatt tartott több rendbeli vitatkozását „Philosophia Prima Seu Metaphysica Brevibus Aphorismis delineata” cím alatt kiadta. Munkáját Henrik Kázmér nassauai hercegnek ajánlotta. Versekkel maga az elnöklő professor görög nyelven, továbbá Szathmár-Né-

²² Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde. N. F. XVI, 216.

²³ RMK III. 3051.

²⁴ RMK III. 3122.

²⁵ I. h. III. 3123.

²⁶ Zoványi i. m. 94—95. és Túróczi-Trostler József: Magyar irodalom. Világirodalom, Bp., 1961. I, 206.

²⁷ TT 1886: 796.

²⁸ RMK III. 3192.

methi Sámuel és Balleer Didacus latinul üdvözölte.²⁹ Túróczi-Trostler szerint e munka annyira példányképe szellemében íródott, hogy „Descartes bátran vállalhatná Szathmári legtöbb állítását s mondatát, mégpedig nemcsak tartalma, hanem formája szerint is”.³⁰ Jellemzésül és itthoni értékelésül idézhetem Hermányi Dienes József nagyenyedi jeles pap szavait. Szerinte Szathmári Franekerában „a Cartesius metaphisikájából és a Poiretből a cogitationibus de Deo, anima et malo, jeles könyvet adott vala világra, mely munkát én is láttam”.³¹

Külsőországokbeli bujdosásának végére nincsen adatom. Talán-tán együtt tért haza a franekerai egyetemről 1683-ban kibúcsúzott Szathmár-Németivel, ugyanis — Benkő József szerint — 1685-től, mígnem Thurzó Ferenc szerint 1686. november 23-tól 1688-ig, mint a nagybányai iskola igazgatóját már itthon találjuk.³² Itteni munkálkodása idejéről semmi emlékünkhöz sem maradt fenn. Zoványi egy másik Szathmári Jánossal azonosítja a bányai iskolaigazgatót, de a felesége személye az ő itteni működését valószínűsíti. Feltételezhető, hogy az 1683—86. iskolai éveket töltötte itt, mint-hogy az 1686—87. iskolai esztendőől kezdődőleg már a székelyudvarhelyi iskola tanárául hívták meg. Ekkor házassodhatott meg, feleségül véve a nagybányai városbíró leányát,³³ a sírkő felirata szerinti Villás Sárát. Az ő apja azzal a Villás Jánossal lehetett azonos, akinek mint nagybányai városi tanácsosnak Nánási L. István odavalósi lelkipásztor 1670-ben megjelent „Szű Titka” című könyvét ajánlotta.³⁴

Hermányi Dienes József naplójában megemlékezve Szathmárinak udvarhelyi igazgatóságáról, szavait azzal kezdi, hogy „nem tudom bizonyosan mi okon, Lethenyi (Pál) helyében Szathmári Pap Jánost (hozták), talán azért, hogy annak az udvarhelyi Bethlenianum gimnasiumnak állapotja az akadémikus mester vagy professor által feljebb-feljebb emeltetnék”.³⁵ És csakugyan a nagy tudású, jeles mester az iskola előmenetelét szolgálta. Tanítványai méltó csodálattal emlékeztek meg róla. Nagyajtai Cserei Mihály Históriájában azt jegyzi meg: „mikor én a scholát elhadtam,³⁶ Szakmári Sámuel (helyesebben: Jánost) hozák, igen tudós embert.”³⁷ Ugyancsak Cserei írja róla Borosnyai Lukács János püspökhöz 1747. április 4-én intézett levelében: „Ez éppen Encyclopaedista volt mindenféle liberalis arsban; mássa volt Coccejusnak a Theologiában, éppen Cartesius a Metaphysicában és az egész Philosophiában. Ennek keze alatt tanultam én a Theológiát, egyszersmind a Philosophiát, Sidó és Görög írást és nyelvet.”³⁸ Az előbb említett Hermányi édesapjának, mint Szathmári tanítványának visszaemlékezései után jegyezte fel, hogy „ennek a tudós professornak keze

²⁹ I. h. III. 3179.

³⁰ Túróczi-Trostler. I, 206—07.

³¹ Kelemen Lajos: Hermányi Dienes József emlékirata. Kolozsvár, 1926. 16. és Dézsi Lajos: Magyar író és könyvnyomtató. 179.

³² Benkő József. II, 296. és Thurzó Ferenc: A nagybányai ev. ref. főiskola története. Nagybánya, 1905. 33.

³³ Cserei Mihály 1747. évbéli levele Borosnyai L. Jánoshoz. (EPrK 1873: 21.)

³⁴ Nánási L. István: Szű Titka. Kolozsvár, 1670. Ajánlás.

³⁵ Kelemen Lajos id. m. 16.

³⁶ Vagyis amikor subscribált.

³⁷ Újabb Nemzeti Könyvtár. I, 103.

³⁸ EPrK 1873: 21.

alatt az én atyám a theológiába kezdte kapni s megkedvelé a Cartesianus filozófiát is, melyet holtig minden virginánál kedvesebb muzsikájának tartott is”.³⁹

Udvarhelyen Szathmári három esztendeig igazgatta az iskolát, ugyanis 1689-ben már Tolnai Istvánt hozták ide utódaul.⁴⁰ Innen most már netalán Zilahra vitetett papnak,⁴¹ ahol azonban ismét csak rövid ideig szolgálhatott, hiszen 1692-ben már mint dési lelkipásztort és belső-szolnoki esperest találjuk.⁴² Désen hasonlóképpen csak néhány esztendeig maradt, minthogy 1696 novemberére óta itt már Eszéki István az első pap és az egyházmegye esperese.

Zoványi Jenő Szathmári Pap János és Szathmári János című közleményében azt bizonyítja, hogy a nagybányai rektor és a zilahi pap nem vele, hanem az 1710-ben Nagyecsedén lelkipásztoroskodó Szathmári Jánossal azonos.⁴³ Elismerem, hogy legalábbis a zilahi papszkodás kikapcsolható Szathmári Pap János életének rajzából, minthogy a zilahi Szathmári Jánost az 1688. november 7-i tiszántúli közssinat avatta lelkipásztorrá, bárha az előbb megadott időpontokat ennek ellenére is lehetséges volna összeegyeztetnünk kolozsvári élete folyásával, ezt egyedül csak az teheti kétségessé, hogy pappáavatás előtt nem volt szokása a papjelölteknek megházasodniok.

Az erdélyi reformátusok legtekintélyesebb egyházközsége ekkor már a kolozsvári gyülekezet volt, természetes tehát, hogy az előjárók a legkiválóbb lelkitanítókat gyűjtötték ide; most is az 1696. év elején eltávolított Szőnyi Nagy István nevezetes lelkipásztor helyébe a valóban tudós hírnevet szerzett Szathmárit választotta meg a konzisztórium akarata. Az 1696. május 27-én tartott gyűlés jegyzőkönyve szolgálatba történt lépését a következő határozatával erősítette meg: „Tiszteletes Tudós Szathmári Pap János Uramnak eddig a' Dési Refr. Sz. Ecclnak L. Tanítójának és azon Tractusnak érdemes Esperestjének adván hivatalt Tiszt. Ecclesiank Praedicatorára(,) Isten kegyelméből ő kegyelme kezdte ez mai napi reggeli órán szolgálattját az Ecclesiában. Isten ő kegyelme munkáját maga dicsőségére és Ecclesiank épülésére boldogicsa. Az ő kglme Cantoronként kezdődő és termináló fizetésének ideje kezdődik a' die 1 Junij annis(!) praesentis, végeződik esztendőnként die ultima Maji; Quartas Uramék ő kegyelmek azért ahoz a' terminushoz tarcsák magokat.”⁴⁴ A kvártások által kiszolgáltattott fizetésjárandóságot azonban nem tudtam megállapítani, minthogy ebből az időből számadáskönyvek nem maradtak fenn. Mindössze csak egy 1697. február 3-án keltezett nyugtatvány került elő a levéltár selejtes anyagából, ebből azután az tűnik ki, hogy búzabeli szálláriuma egy esztendőre 20 öreg köbölnyi volt,⁴⁵ ami 160 nagyvékának felelt meg. Természetbeni járandóságaképpen kapott lakóháza egy 1697. és egy 1704. év-

³⁹ Kelemen Lajos id. m. 16.

⁴⁰ Kis Ferenc: A székely-udvarhelyi ev. ref. collegium történelme. Székely-Udvarhelyt, 1873. 24.

⁴¹ Szabó Pál: A zilahi ref. egyházközség története. (Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1881. 61.)

⁴² Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. III, 129.

⁴³ It 1958: 458—59.

⁴⁴ Series rerum c. konzisztóriális jegyzőkönyv. 47. (A kolozsvári ref. egyházközség levéltárában.)

⁴⁵ Az egyházközs. lev. tárában.

beli adat szerint Farkas utcában a templom északi oldalával átellenben, tehát a mai 23. szám alatti régi papilak vala, amelyet — ugyane forrás szerint — az 1704. szeptember 27-i kuruc támadás alkalmával a templommal együtt ágyúlövés ért.⁴⁶ E papilak az egyház hivatalos helyiségét: a konzisztoriális nagy gyűléstermet is magában foglalta, s ezért ezt közönségesen „az eklézsia házá”-nak volt szokásban nevezni.⁴⁷

1698. szeptember 11-én meghalt Bátai B. György elsőpap és főkurátor, az 1699. január 13-án tartott egyháztanácsi gyűlésben „communibus votis és egyező voxal választották Fő Curatornak Tiszt. Szathmári Pap János Uramat, Ecclesiánk Lelki Pásztorát; Isten ö kegyelmének ez nehéz időkbén adgyon erős lelket, itéletet az Isten dicsőségére, és Ecclesiánk javára és előmenetelire tartozó dolgokban”.⁴⁸ Valóban a Habsburg-uralomnak Erdélyre történt kiterjeszkedésével súlyos viszonyok szakadtak Kolozsvár eddigi közületeire, s így csak a tántoríthatatlan hűség mentette meg az unitárius egyházat a felmorzsolódástól, de a reformátusság is nehéz körülmények közé sodródott. Ilyeténképpen nem csekély feladattal kellett megküzdenie az újonnan választott főgondnoknak és elsőpapnak, igaz ugyan, hogy a közbeiktatott kuruc idők egyelőre elterelték a kormányzat figyelmét az egyházakat sújtó intézkedések fokozásától, s így az 1703. évben bekövetkezett ellenséges természetű pusztítások már csak egyéni károsodásokat okoztak, de a közösségek létalapját nem támadhatták meg. A kuruc szabadságharc megszűntével fellélegzett erőszak kiteljesedését azonban Szathmári már nem érte meg, s ezért feladatának folytatását másnak, az ifjabb erőben levő Soós Ferencnek, a későbbi püspöknek kellett magára vállalnia.

Szathmári 1696-ban történt beköszöntésekor már itt találta gyermek- és ifjúkori jó barátját: Szathmár-Némethi Sámuel mint a kollégium teológiai professzorát s Pataki István halála után II. Apafi Mihály nevelőjét. Úgy látszik, hogy vele nemcsak a világnézeti, vallási és filozófiai árnyalatokban volt egy készütségű, hanem a mindennapi élet gondolatvilágában is közös nevezőn állottak és képességeik, meg tudásuk következtében talán túlságos öntudattal is rendelkeztek. Jól látjuk ezt Tótfalusi Kis Miklóssal szemben tanúsított egyöntetűen kérlelhetetlen maguktartásukban, amely külsőországokban való tartózkodásuk ideje alatt magukba szívott szabadabb szellem ellenére is a gyakorlati életben dogmatikus merevséggé szilárdult.

Kétségtelen, hogy papi mivoltuk ellenére is mindketten gőgösek voltak, talán fűtötte ezt nemesi származásuk a falusi egyszerű családból származott, feltörekvő Tótfalusival szemben, aki pedig készütségben és tudásban aligha volt kisebb náluknál. Hiúságukat különben nemcsak az sértette, hogy Tótfalusi bele-belejavított a nyomdába adott kéziratok helyesírási, sőt mondattani hibáiba, hanem Szathmári Pap János — bár maga nemesember — felesége azonban csak polgárleány, s ezért ő nem öltözködhetett másképpen, mint ahogyan a papnéknak meg volt engedve. Ilyen tiltó rendeletet találunk az 1642. évi enyedi zsinat határozatainak 6. és 7. pontjában, amely úgy határozza meg, hogy ha a papok és feleségük hozzá-

⁴⁶ Czegei Vass György és László naplója. 249. és 429.

⁴⁷ Az 1699. évi fel nem vehetett adók jegyzéke. 128. (A kolozsvári állami levéltárban. Számadáskönyvek csoportja.)

⁴⁸ Series rerum. 58.

juk nem illő ruhába öltözködnek, fosztassanak meg ruhájuktól s adassék az a szegény embereknek. További bizonyítékul szolgálhat az 1646. eszteni szatmárnémeti nemzeti zsinatnak LXXXIV. végzése; ez úgy dönt, hogy „papnék s leányaik is óvakodjanak minden piperés öltözködéstől, tánctól, fecsiségtől s legyenek szemérmesek, sat.”, sőt még a következő század derekán is találtam ilyen értelmű intó példát. Erről készített feljegyzésem azonban megsemmisült s ezért csupán emlékezetből idézhetem, hogy ifjabb Verestói Cséri György kolozsvári református papot talán az 1760-as évek második felében Dési Lázár György püspök levélben megintette, hogy feleségét ne járassa selyemben.⁴⁹ Ezzel szemben Tótfalusi egyszerű származása mellett is a felesége nemesleány volt s ezért őt megillette a cifrább öltözet, minthogy ura bárha teológiát végzett, de nem teljesített papi szolgálatot. Különbén Hermányinál is találunk feltevésünkre vonatkozó határozott bizonyítékot. Ő ugyanis azt írja Szathmáriról, hogy „ez az alázatosság és szelidség nélkül való pap egyiken azon kezdi felemelni szemöldökét, hogy még Hollandiában a Cartesiusból s Poiretből olyan metaphisikát irt vala, a második részében elcsapá a hasát az udvarhelyi professorság is s nevezetesen, hogy a kolozsvári papságra is felemelték. Ennek a felesége köntösös volt, de Tótfalusiné még tászlisabb, mert a pénz férjének a házához foly vala bé”.⁵⁰ Az indokolásban azonban a 60 évvel későbbben író Hermányi kissé tévedett, mert szegény Tótfalusinak éppen az volt egyik legnagyobb baja, hogy anyagilag se ment úgy a sorja, mint ahogyan lejövedelekor biztatgatták. De erre vonatkozólag talán többet látunk meg magának Tótfalusinak a szavaiból, mondván: „azt is irigylésképpen említék, hogy én feleségemmel olyan szépen élek . . . Kezdek hántorgatni, . . . hogy így czifrázom a feleségemet, . . . mert olyan hire lévén gazdagságomnak; még-is tsak tafota ruházatot tsináltattam én elsőben is neki. Melly parsimoniámot ő dedignálnván úgy tsináltattott maga pénzével (mert vólt egy nehány pénzék az Attyokról maradtott, mellyet én kezemhez sem kívántam, hogy ne mondják, hogy én a' Székely Andráséból vagyok ember) . . . Hogy pedig muntlit visel; Ha Verese gyházi Mihálnét megillette, ötet is megilleti. . . . Hogy pedig ő rendit a Nemes Aszszonyokkal megtartotta, igen jól tselekedte.”⁵¹

Hermányi állítását a tudós Szathmári János jellemére vonatkozólag utódainak egyénisége is igazolja. Ugyancsak Hermányi mondja, hogy az elhalt Szathmári Pap János fiai közül „hagyá Sándornak a betűszedést, külön egy famelicus typographust, a kevélységet s éles elmét pedig hagyá Zsigmondnak, mert ő is tud ahhoz a jámbor”. Ez a kisebbik fiú későbbben püspök leve. Bárha Hermányi egy kissé temondád-hangon is szól a Szathmári Papokról, írásaiban mégis van sok igazság, kivéve talán az általa megbélyegzett Sándort. Valószínű azonban, hogy Szathmári Jánost nemcsak a saját maga önteltsége, hanem — úgy látszik — a felesége hiúsága is nagyban tüzelte.

Szathmári Hollandiából történt hazatérése után se tette le az író tollat, amely már eddig is elismert nevet szerzett számára, igaz, hogy működési területének gyakori változtatása miatt sokkal kevesebb nyugodt ideje ma-

⁴⁹ Eredeti levél a kolozsvári ref. egyházközség levéltárában; és Sp. Füz. 1865: 558. és 688. Lásd még 1606-ból is. (Magy. Prot. Figy. 1872: 5.)

⁵⁰ Hermányi Dienes József: Nagyenyedi Demokritos. Bp., 1960, 264—65.

⁵¹ M. Tótfalusi K. Miklósnak . . . Mentsége. Kolozsvár, 1902. 37.

radt erre, mint akár Szathmár-Némethinek. Itthoni munkái közül csak kettő jelent meg nyomtatásban, erre hihetőleg befolyással volt az a feszült viszony is, amely közéje és Tótfalusi közé kihúzhatatlan éket vert. 1699-ben jelent meg egy 11 levélnyi terjedelmű templomi beszéde, amelyet „Uj Esztendői Ajándék, Mellyet az elmúlt 1698 Esztendoenek kezdetiben, Bóldog Aszszony havának elseo napján tudniillik a' reggeli órán, Rendes szolgálattya szerint való Tanításban előe nyelvel adott 's ajánlott". Nem lehetetlen, hogy ez Tótfalusi megalázása után próbaképpen került a tipográfiába. Következő munkájának, amely 1707-ben 318 lapnyi terjedelemben nyomtatott ki s benne az imádságról elmélkedik és oktat, „Kegyess Ajkak Áldozó Tulkai, és azok megáldozásának Igaz Tudománya" címet adott.⁵² Incze Gábor összefoglaló ismertetése szerint a régi magyar református imádság taglalásában Szathmári e munkájában adja a legrészletesebb euchetikát. E könyv harminc fejezetének mindenike egy-egy bibliai idézetből indul ki.⁵³

Kolozsvári működésének idejéről az egyházmegye történetét író Szakács István esperes azt állítja, hogy Szathmárit a kolozskalotai egyházmegye papsága 1703-ban esperesnek választotta,⁵⁴ ámde közleményében feltétlenül téved. Ezt ugyanis nemcsak annak alapján állítom, hogy se sírkövének, se a Farkas utcai templomban őrzött címere mondatszalogjának szövege nem emlékezik meg róla, de semmiféle egykori feljegyzés, még csak nem is céloz arra, hogy e tisztséget itt viselte volna.

Családi életéről mindössze annyi ismeretes, hogy Lajos és Ábel nevű kis fiai meg egy leánykája őt megelőzve szállott sirba. Árván maradt gyermekei közül Agnest tekintetes Kercsedi János; Sárát pedig sárospataki Pataki István kolozsvár-városi tanácsos vette feleségül; Sándor külsőországi egyetemeket végzett, s hazai meg hollandiai nyomdákban tanult, és magát nemcsak a szedésben és betűmetszésben, hanem az öntésben is kiképzett tipográfus, Zsigmond kolozsvári akadémikus pap, kolozs-kalotai esperes, egyházkerületi jegyző és a hivatalos megerősítés előtt elhunyt püspök volt. Felesége hasonlóképpen túlélte korán elköltözött urát, ugyanis a városi exactorok számadáskönyvében 1721-ben említik a Belső-Közép utcában lakó „T. Szakmári Jánosné Asz. Papné"-t,⁵⁵ míg nem egy 1723—25. évek valamelyikében kelt egyházi kurátori feljegyzés szerint: „Idvezült Szathmári Jánosné Aszszonyom az égéskor igen meg nyomorodván,) adtunk fl. hung. 6 //"⁵⁶

Szathmári Pap János maga a sírkő felirata szerint is 1707. november 30-án alig 49 éves korában hunyt el. Koporsója felett valószínűleg Szathmár-Némethi Mihály professzor, valamint barátja és iskolatársa: Szathmár-Némethi Sámuel professzor mondottak beszédet. A Házsongárdi temetőbe kikísért hamvai fölé emelt síremlék latin nyelvű verses feliratát — Bod Péter szerint — Szathmár-Némethi Sámuel szerezte,⁵⁷ magasztalván benne az

⁵² RMK I, 615. és 677.

⁵³ Incze Gábor: A magyar református imádság a XVI. és XVII. században. 64.

⁵⁴ Névkönyv. 1872, 42.

⁵⁵ Városi exactorok 1721. évi Pénzbeli Ratioja. (A kolozsvári állami levéltárban.)

⁵⁶ Örök emlékezetnek könyve című kurátori számadáskönyv. 5/A. levél. (Az egyházközség levéltárában.)

⁵⁷ Bod Péter: Hvnngarvs Tymbavles Continvatvs. 99—100.

elhunyt lelkének sok ragyogó adottságát, amely nevét örök időkre meg fogja őrizni.

Ez az ormós koporsó-formára faragott sírkő kopottan bár, de még mindig megvan. A déli lapon kifaragott latin nyelvű distichonok előtt a felirat egész magasságában valamelyes jelkép lehetett kifaragva, amelyből azonban csak egy kiterjesztett sasszárnyyszerű alakzat felső körvonalai, talán egy nyitott könyv, mint papi jelkép (szimbólum) maradt meg. E mögött

SI DOCTRINA, FIDES, GRAVITAS, PRVDENTIA, SVADA
 SEDVLITAS, ZELVS VINCERE FATA QVEANT
 EXILIS MAGNUM NON CONDERET VRNA IOHANNEM
 SZATHMARI, CVI VIX SECLA DATVRA PAREM
 ÁST NEQVEVNT, IDEO RAPVIT LIBITINA, SED OMNEM
 NON RAPIT EXVVIAS SI TEGAT HOC TVMVLO
 PARTE ENIM MELIORE MANENS POST FATA SVPERSTES
 PERPETVO VIVVM NOMEN IN ORBE FORET.

E felirat néhány szava annyira kopott, rongált volt, hogy azt Bod Péternek „Hvngarvs Tymbavles continvatvs” című sírkőfelirat-gyűjteményéből kellett átvennem, ahol e lap distichonjai hibátlanul vannak megörökítve.⁵⁸

A síremlék északi lapjának leírása:

INSIGNIA NOBILISSI AC CLARISSI D • JOHANNIS PAP
 SZATHMARI OB EXCELSAS ANIMI DOTES QVIB9 SPLENDO-
 REM NATALIVM AVXIT ILLVSTRIBVS VIRIS IVRE ACCEN-
 SENDI, PHILOSOPHI; MATHEMATICI THEOLOGI SVMMI
 ECCLAE REFRTORVM CLAVDIOPOL • PER ANN • ADMODVM
 XII • ANTISTITIS SAGACI INGENIO TENACI MEMORIA
 SVBACTO IVDICIO SVAVI FACVNDIA, SINGVLARI PRVDEN-
 TIA DEGENTI GRAVITATE FERVENTE • ZELO, INFRACTO
 ANIMO INDEFESSA SEDVLITATE & C NVLLI SECVNDI VIVIS
 EREPTI QVIDEM, SED AETERNVM VICTVRIS ASCRIPTI • D •
 30 NOV A • 1707 • POSTQVAM VIXISSET ANN XLVIII • MENS
 • XI • DIES III MARITO OPT • CONIVNX MOESTISS • SARA
 VILLÁS, TEST FIDEI CONIVG • P • C •

A felirat mögött, annak egész magasságában kifaragott nemesi címer: körbe helyezett reneszánsz paizs, amelyben térségen ágaskodni kezdő orosz-lán lábában meg nem különböztethető tárgyat tart. A címerkép többi része letörött, csak a gazdag takaróknak látszik egy részlete.⁵⁹

E sírkőtől jobbra Zsigmond nevű fiának és Mihály nevű unokájának ugyancsak ormósan kifaragott kőkoporsói fekszenek.

Szathmári Pap János életét azzal az igazsággal kell lezárnom, hogy amiként nincsen két pontosan egyforma ember, éppen úgy nincsen két egyforma gondolkozás, valamint két egyforma igazság sem.

(1947)

⁵⁸ Házsongárdi temető II. osztály B. tábla 966. sz.

⁵⁹ A sírkőről 1925 őszén másoltam le.